

A kezdet kezdetén

A magyar gyáripár a nyolcvanas és a kilencvenes években. — Az első iparfejlesztési törvények. — Rohamos iparosodás a millénium évtizedében.

1871-ben gyáripari statisztikát rendeztek Magyarországon. Az első volt ez ebben a nemben s természetesen kezdetleges is. A gyáripár fogalma még nem alakult ki; gyárnak számítottak minden olajütőt, pedig ezekben egy, vagy két ló forgatta a nagy kereket, amely a falusi molnárak és ácsok keze alól kikerült egyszerű sajtoló szerkezeteket mozgatta. Az ecetgyár is „gyár” volt, pedig ehhez nem is kellett hajtóerő. Gyár volt minden szárazmalom, sőt a vízimalmok és szélmalomok is azok voltak. A statisztika 2705 „gyárat” számlált össze s ezek között 294 olajgyár, 50 keményítőgyár, 70 ecetgyár, 448 pálinkafőző, 640 szeszgyár, 161 fűrészmalom szerepelt. Ezek együtt már 1663 „gyárat” foglalnak le a maguk kategóriái számára az ország akkori „nagyiparából”. A többi pedig malmokból, téglagyárakból állott s talán minden tizedik érte el azt a mértéket, amely ma minimumnak számít: gépi hajtóerő, vagy legalább hús munkás.

Az úttörő nagyok.

1880-ban azonban a fővárosban már 43 ipari részvénytársaságról ad számot a cégbíró-ság. A tőkében legerősebb vállalat a *Salgótarjáni Köszénbánya*, amelynek 2,580.000 forint az alaptőkéje. Élén már *Chorin* Ferenc áll, akinek energiája, üzleti zsenialitása és szervező ereje az elkövetkező évtizedek hosszú során át volt az ország nagyiparának egyik legfontosabb tényezője és előre lendítője. A *Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű Rt.* csak a következő évben évbén, 1881-ben csatlakozott a sorhoz, de azonnal el is foglallalta a legelső helyet, mert 7,350.000 forint volt a saját tőkéje. A Salgó második helyre szorult és utána is meglehetősen távolságban következtek a többi kisebb-nagyobb vállalatok.

A *Ganznak*, amely 1869 óta törí az utat a magyar ipar számára, ebben az időben 1,920.000 forintos az alaptőkéje. Időrendten azonban mirdezeket megelőzi a *Pesti Hengermalom Rt.*, amelyet 1839-ben alapítottak és nyolcvanas évek elején egymillió fo-

sakor hatalmas méreteket ölthet és ipari tőkének olyan fókuszba való gyűjtését hajtja végre, amelyhez hasonló addig nálunk még nem fordult elő.

Nagyon érdekes, hogy ebben az időben már két hatalmas vasuti kocsi-köleszövő vállalatunk is van: az *Általános*, amely 1,2 és a *Nemzetközi*, 1,6 milliós alaptőkével. Az *Általános* már 1872 óta dolgozik s ez mutatja, hogy a kiegyezés után milyen lendülettel indult meg a magyar gazdasági élet kibontakozása.

A textilsoportban teljesen magában áll az *Első Magyar Gyapjamosó és Bizományi Rt.* (1867), az akkori méretekhez képest elég tekintélyes 1,450.000 forintnyi tőkével. Az *Első Magyar Pamutfonó és Szövőgyár* csak 1883-ban alakult meg s 600.000 forintnyi alaptőkéket gyűjt össze.

A szesz- és sörgyárak közül élnek: *Részvény serfőzde* (1867) 1,200.000 forint, a *Gschwindt-féle gyár* (1876) 700.000 forint alaptőkével. Harmadiknak a *Temesvári Gyártelep Rt.* csatlakozik hozzájuk 1883-ban. Alaptőkéje félmillió forint.

Megvan már az *Első Magyar Papírpár Rt.*, az övé a nagyszabloni papírgyár, (1873-ban alakult), megvan az *Első Magyar Kártyagyár Rt.*, amely ugyanecek 100.000 forinttal dolgozik, de alapítási éve, az 1869 mutatja, hogy a hon férfiai a kártyagyártást valóban sürgős szükségletnek érezték a szabadság beütése után. S ha már a papirosnál és a papirosból készült nemes áruknál tartunk, akkor az irodalmi és kiadó-részvénytársaságokkal kell folytatnunk a sort. Az *Athenaeum* 1868 óta működik s ekkor 20.000 pengő, — nem mai pengő, hanem akkori pengő forint, ami nem száz gyenge fillért, hanem száz izmos krajcárt jelentett, — híján egy fél millió az alaptőkéje; a Franklin öt évvel fiatalabb és 120.000 forinttal gazdagabb; igazgatóságában ott van a *Gyulai Pál*, meg a *Ballagi Mór* neve. A *Pesti Könyvnyomda* egy évben alakult az *Athenaeummal*, de csak 295.000 forint a saját vagyona. 1881-ben alakult az első magyar zeneműkiadó részvénytársaság is, a

kás és 22.554 a családi kisegítő. Tipikusan, sőt végzetesen kisipari jellegű szerkezetre mutatnak ezek a számok, amelyben az önállóak csak egy hajszállal maradnak el az iparral foglalkozó egész kereső népesség fele mögött. Átlagban minden önállóra csak egy alkalmazott jut: beleszámítva azokba még a segítő családtagokat is.

Nem is csoda hát, ha a magyar országgyűlés 1881-ben már megszavazza az első iparfejlesztési törvényt, — az 1881:XLIV. törvényeikk volt az, — és különböző kedvezéseket ígér az ipari vállalkozás számára. Ha újra iparfejlesztő törvényt készítenek elő, igen böles dolog lenne, ha egészen ezéig az időkig visszatekintének és megvizsgálnák, milyen erőfeszítéseket tettünk eddig az ország egészséges irányba való kifejlésztése érdekében, mi vált be ezekből az elgondolásokból és milyen tanúságokat szolgált a közvetlen mult a mai nehéz időkre nézve.

De, sajnos, ebben az irányban olyan kevés belátás jelentkezik, hogy Magyarországnak még egy gazdaságtörténelmét sem írták meg a modern időkre vonatkozóan.

A millénium évtizedében.

Az iparfejlesztési törvényt nem is egészen tíz év mulva új törvényt váltotta fel és a millénium évtizede már ennek a jegyében indult meg fejlődésének. Az 1890 :XIII. tc. alapján kedvezményben részesült 269 mezőgazdasági szeszgyár, 38 gépgyár, 6 arany- és ezüsfeldolgozó gyártelep, 11 bányászati vállalkozás, 2 bőrgyár, 30 élelmezési iparvállala, 118 faipari, 48 fonó-szövőgyár, 1 gyermekjátékgár, 4 hangszer-, 13 papírgyár, 3 ruházati-, 7 szesz-, 4 tudományos eszköz- és tan-szergyár, 17 üveg-, 51 vas és fémpipari üzem, 79 vegyészeti, 4 villamossági gyár. Látnivaló, hogy mezőgazdasági szeszgyártásunknak, fonó-szövőiparunknak, papír- és vasfémpipari termelésünknek igazi alapjait ebben az évtizedben rakta le az előrelátó gazdasági kormányzás. Természetesen csak olyan szemmel szabad ezt nézni, ahogy általában a megalapozás munkáját. 1898-ban hazánkban összesen 3521 mechanikai szövőszék és 110.152 orsó volt üzemben.

Azonban ezeknek az éveknek ipari lendülete már abszolút számokkal mérve is igen nagy. Mert 1889 és 1897 között Magyarországnak 1609 új iparvállalat létesült, összesen 45.084 munkással, ami több, mint az egész addigi

...amias tőkével rendelkezik. Még fe-
gibb, mert 1826-ban alakult a „Kereskedelmi
Épület Rt.”, amely itt szerepel az iparvállala-
tok között, de lényegében természetesen nem
itt volna a helye. Itt csak azért említjük
meg, mert érdekes, hogy eszerint gyakorlatilag
is már a huszas évek elejétől kezdve me-
lt a lehetőség a részvénytársaságok alakulása
és e félszázadnál is hosszabb idő alatt, a nyole-
vanas évek elejéig mindössze negyvenhárom
tud megerősödni és tudja fennállását biztosí-
tani.

Malmok és a többiek.

Az egyes iparcsoporthoz széttagolva e
névsort, a következő neveket találjuk meg:
a malmok között a *Concordia* (1865-ben ala-
pították) 1.150.000 forinttal, az *Első Buda-
pesti Gőzmalom* (1868) egy millióval, az
Erzsébet Gőzmalom alaptőkéje ugyancsak
1868-ból csak száz ezer forinttal maradt el a
Budapesti mögött; a *Lujza malomnak* (szin-
tén 1868) az alaptőkéje 700.000 forint, a
*Magyar Általános Hitelbank Egyesült Gőz-
malmai* számára 1.021.175 forint közös alap-
tőkét hasít ki a bank. A magyar ipartörté-
nelemben körülbelül ez az első modern érte-
lemben vett koncern. Vajjon támadtak olyan
hevesen az akkori sajtóban, mint hogy a mai-
kat szokás? Igaz, a sajtó maga volt még a leg-
messzebb akkor attól, hogy tőkérdékű vál-
lalkozással „fejlődjék” s ennél fogva közelebb
állott a közérdekhez. Támadásban és dicséret-
ben sokkalta több szerepe volt az egyéni meg-
győződésnek, a hitnek, mint az érdeknek,
amelyet a szerkesztőségek legtöbbször csak
szolgálnak, de nem diktálnak.

A malmok sorát a *Pannónia* folytatja
(1863) 1.220.000 forinttal; a *Pesti Molná-
rok és Sütők Gőzmalma*, amelyet szintén a
malomalapítás nagy évében, 1868-ban hoztak
létre, 900.000 forint a saját tőkéje, a *Viktória
Gőzmalom* (1866) csak 30.000 pengővel ma-
rad a háromnegyedmillió mögött. A malmok
csoporthja tehát valóban igen erős; az első
komoly magyar ipari ágazat ez; százszáza-
lékosan a magyar földből nőtt ki, megfe-
lelt a magyar gazdasági élet jellegének és
együtt megmutatta a nagyszabású alaku-
lás lehetőségeinek útját az egész magyar nagy-
ipar és nagyvállalkozás számára.

Ugyan mi van a *vas- és gépcsoportban*? A
Ganz mellett mindössze a *Schlick-féle Vas-
öntőde és Gépgyár* dolgozik 1969 óta, egy-
millió forintnyi tőkéjével. Ami ezenkívül
van, az még nem érett meg a részvénytársasá-
gi formára, magánkézben van. Bár igaz,
jó szakemberek kezében S ha részletesebben bo-
csátkozhatnánk bele a kor gazdasági képének
megrajzolásába, már itt egész sor nevet idéz-
hetnénk, akiknek keze alatt később hatalmas
és neves vállalkozások virágoztak ki. A vas-
és gépipari csoport aránylagos fejlettségét
mutatja az is, hogy a *Rima* már megalakulá-

Harmónia, amely igen fényes neveket gyűjt
össze igazgatóságában.

A *vegyszeri ipar* aránylag gazdagabb sok
más iparcsoporthoz. A *Pesti Spodium és
Csonthisztyár* 1868 óta működik és alap-
tőkéje 240.000 forint, a *Magyar Asphalt* 1878
óta áll fenn, alaptőkéje 110.000 forint, a
Magyar-Német Szóda és Vegyigyár Rt.
(1876) 700.000 forinttal, s ide tartozik a
Szegedi Légszészvulgitási Rt. is (1868)
230.000 forinttal. A *Kőolajfinomító Rt.*
1882-ben alakul meg két millió forinttal.
1882-ben megalakul a *Nagysurányi Cukorgyár*
másfél millió forinttal, hogy segítsen vala-
mennyire kiegyenlíteni azt a rémitő különb-
séget, a mezőgazdasági jellegű Magyaror-
szágot Ausztriától s annak elsősorban cseh
és morva részeitől a cukorgyártás tekintetében
is elválasztja. 1882 az alapítási éve az *Unió
kenyéngyárnak* is, 240.000 forint alaptő-
kével.

Szénbányavállalatok a *Salgó* mellett:
*Északmagyarországi Egyesült Kőszénbánya és
Iparvállalatok* (1881) 1.6 millióval, a *Kő-
szénbánya és Téglagyár Társulat Pesten is
szénbányának* számít még ebben az időben)
1860-ban alapították, tőkéje 1.300.000 forint.
A *Nemti Kőszénbányának* 800.000 forint az
alaptőkéje.

Téglagyárak: *Kőbányai Gőztéglagyártársul-
at* 1869-ben 336.000 forinttal, a *Pesti Építő
rt.* (1872) 1.840.000 forinttal; 1869-ből való az
Ujlaki Téglák és Mészégető r. t., amelynek
313.000 forint az alapvagyon, és 1882-ben
alakul meg a *Szentlőrinci Téglák és Terra-
kottagyár* is 120.000 forinttal. A belső anyag
rokonságnál fogva ide vehetjük a *Sárospata-
ki Kovamalomkö gyárat* is, amely a fejlett
magyar malomiparnak megfelelően már 1869-
ben megkezdte működését és változatlan se-
rénységgel dolgozik hosszú évtizedeken át,
holott alaptőkéje mindössze 93.000 forint.

A többi iparágakban a favállalatokat mind-
össze a *Magyar Német Erdőipar Rt.* kép-
viseli (1873) 2.000.000 forinttal. Van még
egy *Első Magyar Sertéshizláló és Kőlesön-
előlegező Rt.* is (1868) fél millió forinttal, s
van egy *Szállodabérlő R. T.*, amely a Hun-
gária bérletére alakult. Alaptőkéje 444.000
forint.

Ez a névsor adja a magyar nagyipar út-
törésének első eredményeit. Ahogy így vissza-
nézünk rá, megelégedéssel alapíthatjuk meg,
hogy ez a kezdeményezés igen egészséges
nyomon indult el, hiszen e vállalatok java-
része ma is díszje a magyar gazdasági élet-
nek.

De bizony egy nagy ország számára, ami-
lyenek akkor voltunk, igen szerény kezdet
volt ez. Az iparosnépességből, amelynek a
száma, mint mondtunk 788.970 volt, 380.786
volt az önálló vállalkozó, mindössze 2.095 a
„tiszt és üzletvezető”, 222.315 a segéd,
83.899 a tanonc, 77.321 a szakképzetlen mun-

nagyipar volt. Ez a le- ev több eredmény
ért el, mint az az idő, amely azt a magyar
ipar történelmében megelőzte. Ez az ipari
korszak már nagyszabású tőkéket is megmoz-
gatott, mert ezek a vállalatok együtt 206.7
millió koronányi beruházást mutattak ki.

Ennek a fejlődésnek volt az eredménye,
hogy a múlt század végén már az ipari ki-
vitelben a *lőszert* mellett jelentkezik és szerep-
hez jut a *vas, fém és a gép is, a bőr és bőr-
áru, a gép és géprész, a kocsi, a hajó, sőt
már a kancsuk* is. 1891-ben még csak 5304
ipari kazán volt az országban, 1899-ben már
8244. Felénél többel növekedett a szám nem
egészen egy évtized alatt. A múlt század vég-
généven legalább kétszázmillió koronára
rugott a különböző állami, közhatalóságok és
állami vállalatok iparcikkszüksége. Ez ter-
mészetesen olyan rendszeres foglalkoztatást
biztosított az iparnak, amely igen fontos volt
annak fejlődése szempontjából.

De hogy még mennyi elvégezni való mun-
kánk volt, azt az is mutatja, hogy 1898-ban
nálunk összesen húsz cukorgyár működött,
Ausztriában ellenben 213. A mi gyáraink átlag-
lagban nagyobbak és modernebbek voltak az
osztrákokénál és így a termelés mennyiségé-
ben nem maradtunk el annyira, mint a
gyárak száma tekintetében. Azonban Ausztria
mellett a mi iparunk még igazi gyermekcipő-
ben járt. Így kívánta ezt az osztrák politika
és így alapozta meg a szónrú magyar törté-
nelem. Itt van egy-két példa. A múlt század
végén *gyapjúipari* cikkekből 104.3 millió ko-
rona értékűt fogyasztottunk, ellenben idehaza
csak 10.3 milliót termeltünk. Len-, kender-,
pamut- és jutafogyasztásunk 172.2 millió,
hazai termelésünk 20.7 millió. *Selyemből* 47.1
millióért vásároltunk mindenféle cikket, de
ittthon nem tudunk többet előállítani ennek
egy negyvenhatedrészenél.

És a mezőgazdasági jellegű Magyarország
1.1 milliónyi értékű *sonkát, kolbászt, hús-
neműt* termelt idehaza, ugyanakkor pedig 2.8
millióval *adózott e cikkek fejében legnagyobb-
részt Prágának!*

Gyarmat voltunk, amelyet csak lassú és
szívós munkával lehetett kiszabadítani a múlt
gyilkos öleléséből. Így mentünk neki az új
évszázadnak.

Az új évszázadnak, amely igen rövid virág-
zás után minden addiginál rémitőbb katasztró-
fába döntött bennünket.